

FRANCISCO ELIAS DE TEJADA

**H BYZANTINH AYTOKPATOPIA KATA TON
RAMON LLULL**

Ο Ramón Llull στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία

Ο Raimundus Lulius (εκλατινισθέν όνομα του Ramón Llull) είναι ένας από τους μεγαλύτερους διανοούμενους της Δύσεως κατά τον Μεσαίωνα. Μεταστράφηκε με τη συμπλήρωση των τριάντα χρόνων του, αφού είδε πέντε φορές τον Χριστό σταυρωμένο, για να αφιερώσει την ζωή του με φλογερό πάθος στη διάδοση της πίστεως με λογικά επιχειρήματα.

Ο Ramón Llull ανέπτυξε αξιοθαύμαστη δράση. Σπούδασε πολύ και ταξίδευσε. Πρότεινε στον Πάπα μετατροπές στη Ρωμαϊκή Εκκλησία και έγραψε περίπου τριακόσια έργα στα λατινικά και στα καταλανικά. Το τέλος του ήταν τέλος μάρτυρος του Χριστού: λιθοβολήθηκε στην πόλη Buja της Τυνησίας από φανατικούς μουσουλμάνους.

Ο Ramón Llull είχε ελκυστική προσωπικότητα. Συγκινεί με τη θερμότητα της πίστεώς του και σαγηνεύει με το τάλαντό του, προσαρμοσμένο στους σκληρούς κανόνες του πρώτου Φραγκισκανισμού. Προκαλεί τον θαυμασμό για τη θέληση μαθήσεως, η οποία τον ωθεί στην εκμάθηση ξένων γλωσσών, όπως τα αραβικά, με σκοπό την χρησιμοποίησή τους για τη διδασχή του Ευαγγελίου. Επιβάλλεται με το πλήθος των βιβλίων του και την κατοχή όλων των επιστημονικών γνώσεων του καιρού του.

Μοναδικός σκοπός της ζωής του ήταν η διάδοση της χριστιανικής πίστεως, στάση που ερμηνεύεται από το ότι γεννήθηκε στη Μαγιόρκα σε περίοδο εντάσεως του αγώνος μεταξύ Χριστιανών και Μουσουλμάνων. Ο Llull αφιέρωσε όλες τις δυνάμεις του στην εξάπλωση του Χριστιανισμού στους Μουσουλμάνους. Ο σκοπός αυτός, όμως, απαιτούσε

τη λύση δύο προβλημάτων:

- α) την θρησκευτική ένωση όλων των Χριστιανών, και
- β) την πολιτική ένωση των Χριστιανών.

Ως προς το πρώτο ζήτημα είχε την ευκαιρία της προσωπικής εμπειρίας ενός ταξιδιού στη Βυζαντινή Ανατολή. Η Vita Coetanea αναφέρει ένα ταξίδι στην Κύπρο μετά την παραίτηση του Πάπα Σελεστίνου Ε', δηλαδή μετά το 1294¹. Σε αυτό αναφέρονται οι παλαιοί βιογράφοι του, όπως ο Ιησουΐτης Jaime Custurer². Άλλοι βιογράφοι του τοποθετούν το ταξίδι στο 1280 με διάρκεια τριών ετών. Αυτή είναι η γνώμη του Salvador Galmes³ και του Joaquín Xirau⁴ ενώ αμφιβολίες διατυπώνει ο Ιησουΐτης Miguel Batllori⁵. Ανεξάρτητα από την χρονολογία, είναι αναμφισβήτητο ότι ταξίδευσε στο ανατολικό τμήμα της Μεσογείου και το πιθανότερο είναι ότι το επισκέφθηκε κατά το 1280.

Παρά το γεγονός ότι δεν υπάρχει έγγραφη μαρτυρία ότι επισκέφθηκε την Κωνσταντινούπολη, είναι αναμφισβήτητο λογική υπόθεση ότι πάτησε το έδαφος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, όπως συμπεραίνει ο Antonio

¹ Exd. Fr. de Moll, Palma de Mallorca, Ediciones de l'Ombra del Diccionari, 1933, σ. 25.

² *Disertaciones historicas del culto immemorial del B. Raymundo Lullio*, Mallorca, Miguel Capo, 1700, σσ. 514-515.

³ *Dinamisme de Ramón Llull*, Mallorca, Associació per la cultura de Mallorca, 1935, σσ. 18-25.

⁴ *Vida y obra de Ramón Llull*, Mexico, Orión, 1946, σ. 52.

⁵ *Ramon Llull en el món del seu temps*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1960, σ. 17.

Bajamundo Pascual⁶ και ενισχύει ο Joan Avinyo⁷ με αναφορές σε κείμενα. Με τη θέση αυτή συμφωνούν οι Tomas και Joaquín Carreras Aritau⁸. Ημερομηνίες και τόποι δεν έχουν σημασία. Αυτό που έχει σημασία είναι ότι ένας άνθρωπος με εξάισιο πνεύμα όπως ο Ramón Llull, είχε προοφθαλμών την πραγματικότητα της Ελληνικής Βυζαντινής Αυτοκρατορίας κατά τα τέλη του 13ου αι.

Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία την εποχή του ταξιδιού του Ramón Llull

Ο R. Llull επισκέφθηκε τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία σε εποχή κατά την οποία έλαβον χώρα δύο σημαντικά γεγονότα τα οποία κατ'ανάγκην προσείλκυσαν την προσοχή του διανοητή με τη γνωστή θρησκευτική τοποθέτηση: η ανόρθωση της Δυναστείας των Παλαιολόγων και η Σύνοδος της Λυών.

Η κατάκτηση της Αυτοκρατορίας και κυρίως η Κατάληψη της Κωνσταντινουπόλεως από τους Λατίνους είχε εξουδετερώσει την πολιτική σημασία της Αυτοκρατορίας. Η είσοδος, την 15η Αυγούστου 1261, του Μιχαήλ Η' νικητού στη Βασιλεύουσα - και είναι η δεύτερη φορά που στέφεται από τον Πατριάρχη Αρσένιο - είναι δυνατόν να χαρα-

⁶ *Vindiciae Lullianae Avenione*, J. Garrigan, 4 τόμ., βλ. τόμο Α' (1778), σ. 135.

⁷ *El terciari Franciscà beai Ramón Llull*, Igualada, Nicolau Poncell, 1912, σ. 202.

⁸ *Filosofía cristiana de los siglos XIII al XV*, Madrid, C. Bermejo, 2 τόμοι, βλ. τόμο Α' (1939), σ. 244.

κτηρισθεί αυθεντική αποκατάσταση της Αυτοκρατορίας με την παλινόρθωση της Δυναστείας· όπως δέχεται και ο Οστρογκόρσκυ, η Βυζαντινή Αυτοκρατορία καθίσταται και πάλι μεγάλη δύναμη, αποκαθιστάμενη από την έννοια παγκοσμίου δυνάμεως.

Σύμμαχος με τους Γενουάτες, ο Μιχαήλ αποβλέπει στο να εκδιώξει τη λατινική εξουσία από το ελληνικό έδαφος. Το ίδιο έτος ο αδελφός του Σεβαστοκράτωρ Κωνσταντίνος καταλαμβάνει την Πελοπόννησο που θα καταστεί βυζαντινή επαρχία μέχρις ότου πέσει στα χέρια των τυράννων. Το 1261 κέφτει η Αγγχιάλος, η Μεσημβρία και τα λιμάνια της Μαύρης Θάλασσας. Το 1262 ο αδελφός του Ιωάννης υποτάσσει τον Δεσπότη Μιχαήλ της Ηπείρου.

Δυστυχώς οι επιτυχίες δεν συνεχίζονται κατά τη διάρκεια των επομένων ετών, παρά την σύσφιγξη των σχέσεων με τη Βενετία και την ανάπτυξη των σχέσεων με τους Ταρτάτους της Horde d'Or διά του γάμου του Nogai με την Πριγκίπισσα Ευφροσύνη. Η απειλή εμφανίζεται και με τη συμμαχία του Καρόλου ντ'Ανζού με τους Πρίγκηπες της Θεσσαλίας, της Σερβίας και της Βουλγαρίας.

Η μοναδική πιθανή σωτηρία της Αυτοκρατορίας διαγραφόταν στην παρέμβαση του Πάπα Γρηγορίου Ι'. Ο Μιχαήλ προσέφυγε στη Σύνοδο της Λυών· απέστειλε τον Μεγάλο Λογοθέτη Γεώργιο Αχροπολίτη στον παλαιό Πατριάρχη Γερμανό και στον Μητροπολίτη Θεόδωρο της Νικαίας για να συζητήσουν τις νέες σχέσεις της Βυζαντινής Εκκλησίας με τη Ρώμη (6 Ιουλίου 1274). Η αυτοκρατορική ενέργεια αν και ήταν πολιτικά αναγκαία για τη σωτηρία της Αυτοκρατορίας από νέα πτώση στην κυριαρχία των Λατίνων, προκάλεσε τρομερή αντίδραση του κλήρου και του λαού, με επικεφαλής τον Πατριάρχη Αρσένιο. Δεν είναι η

⁹ *Historia del estado bizantino*, γαλλ. έκδ., Paris, Payot, σσ. 95-96.

στιγμή να υπενθυμίσουμε τα επεισόδια αυτών των συγκρούσεων: εξέγερση του λαού, φυγή της πολυαγαπημένης αδελφής του Αυτοκράτορα, επανάσταση του Νικηφόρου της Ηπείρου.

Το χειρότερο συνέβη την 22α φεβρουαρίου 1281, όταν ανήλθε στον αρχιερατικό θρόνο της Ρώμης ο Πάπας Μαρτίνος Δ΄, δουλικό όργανο του Καρόλου ντ'Ανζού και κατά συνέπεια ανίκανος να περιορίσει τις φιλοδοξίες του για την κατάκτηση της Κωνσταντινουπόλεως. Η μεταβολή στην πολιτική της Ρώμης ήταν ριζική. Μετά τον θάνατο του Γρηγορίου, ο Μαρτίνος θα ευλογήσει, αντί να ανακόψει τις ορέξεις του Καρόλου ντ'Ανζού. Ο Κάρολος, την 3η Ιουλίου 1281, θα υπογράψει στο Ονβιέτο συμμαχία με τον υιό του Βαλδουίνου Φίλιππο με σκοπό την αποκατάσταση της Λατινικής Δυναστείας στις όχθες του Βοσφόρου. Η Ρώμη θα δώσει την ηθική υποστήριξη· η Βενετία θα προσφέρει στόλο· ο Κάρολος θα διοικήσει τα στρατεύματα· ο Ιωάννης Θεσσαλίας και ο Σέρβος Βασιλεύς Milutin θα εισβάλουν στη Μακεδονία και θα καταλάβουν τα Σκόπια, τα οποία οι Βυζαντινοί δεν θα επαναποκτήσουν.

Στη Συνθήκη του Ονβιέτο είχε καθορισθεί το 1283 για την εισβολή· ολόκληρο το 1282 θα ήταν έτος έντονης προετοιμασίας της κατακτητικής επιχειρήσεως. Η Αυτοκρατορία θα είχε πέσει εάν την 31η Μαρτίου του 1282 οι Σικελοί, κατά διάρκεια των γνωστών Σικελικών Εσπερινών, δεν ανεκήρυτταν ηγεμόνα της Σικελίας τον Βασιλέα Πέτρο της Αραγώνας που εξεδίωξε τους ιερείς του Καρόλου ντ'Ανζού. Με τον τρόπο αυτόν αποκατεστάθη η ισορροπία των πολιτικών δυνάμεων στην Ευρώπη. Τον Αύγουστο του 1282 ο Πέτρος Γ΄ της Αραγώνας αποβιβάστηκε στη Σικελία και ο Κάρολος δεν είχε πια τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσει εναντίον της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας τα στρα-

τεύματα που τώρα χρειαζόταν για να πολεμήσει τα στρατεύματα της Αραγώνος.

Το Βασίλειο της Αραγώνος ήταν ομοσπονδιακή μοναρχία αποτελούμενη από τα Βασίλεια της Αραγώνος, της Βαλένθια, της Σαρδηνίας, της Σικελίας, της Μαγιόρκας και από το Πριγκηπάτο της Καταλωνίας. Σ'ένα από αυτά τα Βασίλεια γεννήθηκε ο Ramón Llull, ακόλουθος του πατέρα του Πέτρου Γ', του Ιακώβου Α', ο οποίος απέσπασε τη Μαγιόρκα από τους μωαμεθανούς.

Η περισσότερη πιθανή εκδοχή είναι ότι ο Ramón Llull πάτησε στο βυζαντινό έδαφος μεταξύ 1280 και 1282, δηλαδή μεταξύ του θανάτου του Γρηγορίου Ι' και του Μιχαήλ Η', όταν η άνοδος του Πέτρου Γ' της Αραγώνος στον θρόνο της Σικελίας εξασφάλισε τη συνέχεια των Παλαιολόγων στον θρόνο της Κωνσταντινουπόλεως. Έζησε, λοιπόν, ο Llull στη Βυζαντινή Ανατολή την επίσημη ένωση με τη Ρώμη και τη λαϊκή εξέγερση κατά της θρησκευτικής ενώσεως με χαρακτήρα υποταγής στον Πάπα. Γεγονός σημαντικό, γιατί από αυτό εξαρτάται η εικόνα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας που σχημάτισε.

Γιατί ο Llull «αγνούσε» την Αυτοκρατορία

Δεν έχω συναντήσει παρά τις επίμονες προσπάθειές μου, υπαινιγμούς για τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία στις πολυάριθμες πραγματείες του Llull παρά το ότι είναι δυνατόν να υποτεθεί ότι παρόμοια προσωπικότητα έπρεπε να γνωρίζει την ύπαρξη της Χριστιανικής Ανατολικής Αυτοκρατορίας.

Όταν ο Llull ήταν στην Ανατολή - μεταξύ των ετών 1279 και 1282, όπως είναι πιο πιθανό - επικρατούσε βαθεία κρίση. Μετά τα πρώτα χρόνια θριάμβου, ο Μιχαήλ Η' αισθανόταν την απειλή της συμπράξεως των εχθρών του υπό τον Καρόλο ντ'Ανζού. Σ'αυτό το στοιχείο κρίσεως πρέπει να

προστεθεί και ένα ακόμη: οι εξεγέρσεις στο εσωτερικό κατά των σχέσεων με τη Ρώμη.

Ο ταξιδιώτης, ιδιαίτερα δε ένας ευφυής ταξιδιώτης όπως ο Ramón Llull, συνέλαμβανε την ψυχολογική κατάσταση που επικρατούσε μεταξύ των Βυζαντινών: φόβος για την απειλούμενη επίθεση, αντίδραση του ορθοδόξου κλήρου υποστηριζομένου από τον ελληνικό λαό. Η αναφορά στην Αυτοκρατορία ήταν κάτι προσωρινό· ήδη όλα προμήνυαν την καταστροφή μιας Αυτοκρατορίας σπαρασσομένης από τις εσωτερικές διαιρέσεις και απειλούμενης από εξωτερικούς εχθρούς. Αίσθηση ιστορικής αστάθειας εμπόδιζε την αναφορά στην Αυτοκρατορία, μέχρι μία σταθερή επιβεβαίωση των πεπρωμένων της.

Ο Ramón Llull είχε την πεποίθηση ότι η Αυτοκρατορία ανταποκρινόταν σε αντίληψη που ανήκε στην ιστορία. Στη Δύση υπήρχαν ήδη οι νέες μοναρχίες με πολιτική και κοινωνιολογική επάρκεια, που δεν αναγνώριζαν την ανωτερότητα της Αυτοκρατορίας· αυτό ίσχυε και για τους Βασιλείς της Αραγώνας, πιστός υπήκοος των οποίων ήταν ο Ramón Llull.

Η χειροτονία από την ιεραρχία και η οργανική δομή των Βασιλείων της Δύσεως υπό την αιγίδα του ήλιου της ιεραρχίας και της σελήνης της Αυτοκρατορίας ανήκουν, κατά τον Llull, στο παρελθόν.

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονισθεί μια από τις περισσότερο μεγαλοφυείς συνεισφορές στην ιστορία της πολιτικής σκέψης. Για τον Llull η Δυτική Αυτοκρατορία ήταν απλό όνομα, κενό περιεχομένου και ο Αυτοκράτορας ένας Πρίγκηπας στην πραγματικότητα ίσος με τους άλλους Βασιλείς του χριστιανικού κόσμου.

Τα ανωτέρω αποδεικνύονται στο έργο *Οι πολιτικές*

θεωρίες στη Μεσαιωνική Καταλωνία¹⁰, σε αντίθεση με την εσφαλμένη ερμηνεία του Fernando Valls y Taberner¹¹, στην ίδια γραμμή με τον M. Sanchis Guarner¹². Αρκεί να μελετηθούν οι πολυάριθμες σκέψεις του Lluïl για την Αυτοκρατορία στο έβδομο κεφάλαιο - αφιερωμένο στη διαπραγμάτευση του θέματος De l'arbre imperial - του έργου του *Arbre de sciencia*¹³, για να κατανοηθεί ότι «αυτοκρατορία» σημαίνει για τον Lluïl ισχύς εξουσίας στη διακυβέρνηση μιας κοινότητας· με την έννοια αυτή ήταν αυτοκράτορες τόσο οι Βασιλείς όσο και εκείνοι που είχαν διατηρήσει τον τίτλο.

Κατά τον Lluïl το «αυτοκρατορικό» ως συστατικό στοιχείο εξαφανίζεται στη μοναρχία γιατί ο Αυτοκράτορας στο επίπεδο των εξουσιών του ταυτίζεται με την ισχύ του Βασιλέως στο Βασίλειό του. Μεταξύ Βασιλείου και Αυτοκρατορίας δεν υπάρχει παρά μόνο διαφορά τίτλων· ότι ισχύει για το ένα ισχύει και για το άλλο. Εδώ ο νεωτερισμός του Lluïl είναι εξάισιος. Ενώ στην Ιταλία τα υπολείμματα των ρωμαϊκών παραδόσεων κινούν την πέννα του Δάντη, ο Ramon Lluïl αντιλαμβάνεται την πραγματικότητα των νομικών της αυλής του Φιλίππου του Ωραίου.

Εάν αυτός ο θαυμάσιος πραγματισμός αγνοούσε την αυτοκρατορία ως ανώτερη και «αθροιστική οντότητα» των

¹⁰ *Las doctrinas políticas en la Cataluña medieval*, Barcelona, Aymá, 1950, σσ. 95-96.

¹¹ FERNANDO VALLS Y TABERNER, *La societat de les Nacions i les idees de comunitat internacional en els antics autors catalans*. Φυλλάδιο του «La paraula cristiana», Barcelona, 1925, σ. 12.

¹² M. SANCHIS GUARNER, *L'ideal cavalleresc definit per Ramon Lluïl*, *Estudios Lulianos* 2(1958)46-47.

¹³ *Obras essencials*, Barcelona, Ariel, τόμ. Α' (1957), σσ. 663a-674a.

βασιλείων της Δύσεως, για να την θεωρήσει ως πολιτική δομή ισοδύναμη με όλες τις ανεξάρτητες δυνάμεις, δεν χρειάζεται να υπογραμμισθεί με πόσο μεγαλύτερη ακρίβεια θα εφάρμοζε τη θεωρία αυτή στην Αυτοκρατορία της Ανατολής, την οποία δονούσαν εσωτερικές διαιρέσεις, ιδιαίτερα κατά τα κρίσιμα χρόνια που την επισκέφθηκε ο Llull.

Δεν πρέπει, λοιπόν, να εκπλήσσει το γεγονός ότι ο Ramón Llull δεν αναφέρει ποτέ τον όρο «Αυτοκρατορία της Ανατολής». Ούτε οι δυσχέρειες των τελευταίων χρόνων της βασιλείας του Μιχαήλ Η΄ ούτε οι άλλες εξελίξεις επιτρέπουν την αναφορά όχι μόνο στην Ανατολική αλλά ούτε και στη Δυτική Αυτοκρατορία παρά μόνο κατά τον ίδιο τρόπο που αρμόζει στα βασίλεια ως ανώτερη πολιτική μορφή της εξουσίας.

Ο Ramón Llull που δεν αναφέρει τη Δυτική Αυτοκρατορία δεν είναι δυνατόν να αναφέρει ούτε την Ανατολική Αυτοκρατορία. Για τον λόγο αυτό δεν πρέπει να προκαλεί έπληξη η σιωπή του.

Ο Ramón Llull και η Ορθόδοξη θεολογία

Εάν δεν αναφέρει τον όρο «αυτοκρατορία», με τη ματιά του αετού που παρακολουθεί αιώνες την πορεία των ιδεών και των λαών, ο Ramón Llull αντελήφθη την ύπαρξη στην Ανατολή άλλων δυνάμεων - δυνάμεων αποτελεσματικών και στερεών: πρόκειται για την Ορθόδοξη Εκκλησία.

Η ύπαρξη του σχίσματος τον κάνει να υποφέρει γιατί θεμελιώδης ιδέα του είναι η ένωση όλων των Χριστιανών. Στο θέμα αυτό ο Llull θα αφιερώσει πολλές σελίδες στις πραγματείες του, των οποίων οι ημερομηνίες προσδιορίσ-

τηκαν από τον S. Garcías Palou¹⁴: κεφάλαιο 72 του έργου *Doctrina pueril* (1282)· κεφάλαιο 61 του *Llibre d'Évast, d'Aloma e de Blanquerna* (1283)· δύο κείμενα που παρουσιάστηκαν στον Πάπα Νικόλαο Δ' με τίτλους *Quomodo Terra Sancta recuperari potest* και *Tractatus de modo convertendi infideles*· *Petitio* στον Πάπα Σελεστίνο Ε' και *Liber de Quinque sapientibus* (1294)· *Petitio* στον Πάπα Βονιφάτιο Η' (1295)· αρ. 14 του πρώτου μέρους του *Dialogus fidei et intellectus* (1303)· *Liber de fine* (1305)· *Liber de Acquisitione Terrae Sanctae*· *Petitio* στη Σύνοδο της Βιέννης του Δελφινάτου (1311).

Η λεπτομερής αναφορά των αναπτυσσομένων θέσεων στα ανωτέρω κείμενα βρίσκεται έξω από τα πλαίσια του άρθρου μου. Αρκεί μόνο να σημειωθεί ότι για τον Ramón Lull οι Χριστιανοί αποτελούν ένα σώμα έναντι των ειδωλολάτρων, των ιουδαίων και των μωαμεθανών. Όταν στο έργο του *Libre de los tres savis* (βιβλίο 3) εκθέτει την πίστη των Χριστιανών¹⁵, αναφέρεται στην κοινή θεολογική κληρονομιά, δηλαδή σε ό,τι συμπίπτει η Ρωμαϊκή Έκκλησία με την Ελληνική και τις άλλες ανατολικές Εκκλησίες.

Ο Lull δεν αγνοεί τις θεολογικές διαφορές. Το πρώτο μέρος του *Liber de Quinque sapientibus*¹⁶ απαριθμεί τις αντιθέσεις, ειδικότερα το σημείο της προελεύσεως του Αγίου Πνεύματος, εδώ όμως δεν θα επιμείνω γιατί υπάρχει

¹⁴ S. GARCÍAS PALOU, *El cisma oriental en la empresa del Bto. Ramón Lull*, *Estudios Iulianos* 14(1970)64-65.

¹⁵ *Libre de los tres savis: la creença dels crestians*, *Obres essencials* I, 1090a-1118b. Λατ. κείμ. *Liber de gentili et tribus sapientibus*, *Opera Maguntiae, ex officina typographica Mayeriana*, δέκα τόμοι· βλ. τόμ. II, σσ. 41-73.

¹⁶ *Opera*, II, χωρ. αριθ. σσ. 4-18.

λεπτομερής ανάλυση από τον φραγκισκανό *Eugène Kamar*¹⁷. Γνωρίζει επίσης τις εργασίες του Φωτίου και συνέθεσε για το θέμα αυτό¹⁸ το *Liber de Sancto Spiritu*¹⁹. Κατανοεί καλά τα σχετικά θεολογικά προβλήματα χωρίς να αναφερθεί ποτέ²⁰ στο κυριότερο, στο θέμα του Επισκόπου της Ρώμης.

Στο *Liber de fine*, κατά τον χαρακτηρισμό ομάδων Χριστιανών, αποδέχεται το θεολογικό κριτήριο και ομαδοποιεί αυτούς που αποκαλεί σχισματικούς σε τρεις ομάδες: Έλληνες, Ιακωβίτες και Νεστοριανούς²¹.

Ο Άγιος Θωμάς ο Ακινάτης στο έργο του *Contra errores Graecorum* υπερασπίζει τη δικαιοδοσία του ιερατείου. Ο Άγιος Θωμάς είναι θεολόγος, ενώ ο *Ramón Llull*, στερούμενος της θεολογικής δεινότητας του Ακινάτη αλλά με μεγαλύτερη κλίση στη διάδοση παρά στην εμβάθυνση του δόγματος, αποφεύγει την επαφή με το οξύτατο ζήτημα της ρωμαϊκής πρωτοκαθεδρίας.

Το θέμα αποσαφηνίζεται αν ληφθεί υπ' όψη το ιεραποστολικό νόημα του έργου του *Llull*. Κατά την παραμονή του

¹⁷ EUGEN KAMAR, *La controverse sur la procession du Sainte Esprit dans les écrits de Raymond Llull*, Estudios Iulianios I (1957), σσ. 31-43 και 207-216.

¹⁸ Βλ. S. GARCÍAS PALOU, *La presencia de Focio en una obra del beato Ramón Llull, en sus relaciones con su supuesta estancia en el Oriente cristiano*, Estudios Iulianios VI (1962), σσ. 139-150.

¹⁹ Opera, χωρίς αριθ.

²⁰ *Actualidad del pensamiento ecumenista del Bto Ramón Llull*, Estudios Iulianios 11(1967)31-39, κυρίως 32-33.

²¹ ADAM GOTTRON, *Ramón Llull Kreuzzugsideen*, Basel, Verlag für Recht und Gesellschaft, σσ. 139-150.

στην Ανατολή ο Ramón Llull παρατήρησε ότι αν επέμενε στο θέμα του πρωτείου της Ρώμης θα παρεμποδιζόταν και η παραμικρή συζήτηση επί των δογματικών διαφορών, λόγω της στάσεως του κλήρου και του λαού έναντι της Ρώμης. Επρεπε να αποκλεισθεί το πρόβλημα αυτό - περισσότερο πολιτικό παρά θεολογικό - εάν ήθελε να αρχίσει ένας διάλογος για τις δογματικές διαφορές. Αυτή ήταν η αιτία να προτείνει μία σύνοδο, όπως παρατηρεί ο S. Garcias Palou²².

Εάν ο Ramón Llull παραλείπει τη συζήτηση για το επιδιωκόμενο από τους Πάπες πρωτείο είναι ακριβώς λόγω των προθέσεών του να προωθήσει τον διάλογο επί των θεολογικών θεμάτων, διάλογο που ήταν αδύνατο να πραγματοποιηθεί από ένα λαό όπως ο ελληνικός του 13ου αι.

Η εμπειρία του από την επίσκεψη στις περιοχές της Αυτοκρατορίας του έδειξε τον μοναδικό τρόπο διαλόγου με τους Ορθόδοξους Ελληνες.

Ο Ramón Llull υπήρξε ο πρώτος δυτικός που κατενόησε την Ελληνική Παράδοση

Η Αυτοκρατορία της Ανατολής δεν ήταν για τον Ramón Llull η υψηλότερη βαθμίδα της πολιτικής δομής στην Ανατολή για την ίδια αιτία για την οποία δεν θεωρούσε ότι υπήρχε στη Δύση μία πραγματική Αυτοκρατορία, ανώτερη από τους Βασιλείς εκείνης της εποχής. Είναι μόνο τιμητικός τίτλος γι' αυτόν και τίποτε περισσότερο· ο Αυτοκράτορας είναι ένας ακόμη Πρίγκηπας. Εάν στο φιλολογικό επίπεδο είναι θεμιτό να μιλάμε για

²² S. GARCÍAS PALOU, *Un concilio permanente proponía Ramón Llull para acabar con el cisma*, Ecclesia, 19(1959)265-266.

Αυτοκρατορία, με την πραγματιστική αίσθηση που έχει ο Llull για την πολιτική, δεν φαίνεται σκόπιμη η διάκριση της Αυτοκρατορίας από τα βασίλεια, τα πριγκηπάτα κλπ. Ο Llull, λοιπόν, δεν αναφέρει την Αυτοκρατορία της Ανατολής, όπως είπα ανωτέρω, για τον ίδιο λόγο για τον οποίο δεν αναφέρει τη Δυτική Αυτοκρατορία ως ανωτάτη πολιτική κατηγορία.

Αντιθέτως, όμως, παρατηρεί ότι η *Ορθόδοξη Εκκλησία αποτελεί τον πραγματικό κορμό του λαού της Αυτοκρατορίας*. Ο Ramón Llull είδε με καθαρό, διαπεραστικό ιστορικό βλέμμα ότι ο Ελληνικός Λαός είναι ταυτισμένος περισσότερο γύρω από την Εκκλησία παρά από την Αυτοκρατορία - δηλαδή αυτό που θα συμβεί μετά το 1453 και το οποίο προέβλεψε με το οξύ παρατηρητικό βλέμμα του. Γι' αυτό τον λόγο ό,τι ενδιαφέρει περισσότερο την Ανατολή είναι ο ορθόδοξος κλήρος παρά ο στρατιωτικός μηχανισμός και η κυβέρνηση. Από τότε προσπαθεί να πλησιάσει την Εκκλησία και αν είναι ανάγκη να αφήσει σε δεύτερο επίπεδο το θέμα του προβαδίσματος της Ρώμης.

Κατά τα τέλη του 13ου αι. ο Ramón Llull κατενόησε κατά τρόπο τέλειο το ανατολικό κοινωνιολογικό σχήμα, άντλησε ουσιαστικά πολιτικά και θρησκευτικά συμπεράσματα και σχημάτισε ολοκληρωμένη εικόνα της Ορθόδοξης Εκκλησίας.

Πρέπει να υπενθυμίσουμε, γιατί πέρασαν επτά αιώνες, ότι ο Ramón Llull κατενόησε όσο κανένας άλλος στον καιρό του ποία ήταν η ουσία της Ελληνικής Παραδόσεως εκείνες τις ιστορικές στιγμές.

RESUMEN

El Imperio Bizantino según Ramón Llull

El estudio se divide en cinco apartados. En el primero se trata del viaje de Ramón Llull a tierras del Imperio Bizantino, donde permaneció durante un período de tres meses. En el segundo punto se describe el estado del imperio latino de Constantinopla en la época del viaje de Llull y el autor cree, basándose en las circunstancias históricas, que el viaje del Doctor Iluminado debería haberse realizado entre los años 1280 y 1282. En aquel momento Llull habría vivido allí la unión oficial de la Iglesia Bizantina con la Romana y la reacción popular que inmediatamente se manifestó contra esta unión, circunstancia que influyó decisivamente, en opinión del autor, sobre la imagen que Llull se forjó del Imperio Bizantino. En la tercera parte, el Profesor Elías de Tejada se pregunta por qué Llull evita expresamente hablar del Imperio Bizantino en sus escritos. Examinadas sus numerosas obras, la respuesta parece ser, según él, que el Doctor mallorquín creía que el Imperio Bizantino estaba prácticamente muerto y que no era ya más que una reminiscencia histórica. Lo mismo valía, en la mente de Llull, por lo que se refería al Emperador de Occidente: un título sin contenido, un mero adorno para un determinado príncipe de uno de los países de Europa. Imperio, para Ramón Llull - el autor remite al capítulo séptimo del *Arbre de Sciencia* que lleva por título *De l'arbre Imperial* - era sinónimo de poder y, por tanto, podía aplicarse a la potestad de cualquier príncipe. En este tema, oponiéndose a contemporáneos como Dante, Llull es un gran innovador. En el punto cuarto, el profesor Tejada trata de la posición de Llull frente a la teología ortodoxa. Aunque en principio el mallorquín no hace distinción entre cristianos, considerándolos a todos como un blo-

que frente a infieles y musulmanes, sin embargo, al tratar de los griegos en su *Liber de Fine*, los califica de cismáticos y propone la reunión de un Concilio. En sus tratados teológicos, Llull considera como única diferencia entre las Iglesias la cuestión de la Procesión del Espíritu Santo, sin ponerse nunca el problema de la potestad del Obispo de Roma. En el apartado quinto y último, el autor presenta a Ramón Llull como al primer occidental que comprendió la tradición cristiana de Grecia, al darse cuenta de que la Iglesia era, en el mundo bizantino, un elemento de mayor cohesión que el Imperio, concepción a la que vendrán a dar razón los acontecimientos de 1452.